

Сизоненко Н. М.

Полтавська державна аграрна академія, Україна

**Засоби створення сюжетної динаміки в
історико-пригодницькому романі Василя Шевчука
„Побратими...”**

Історичне буття українського народу та визначних його постатей – основний предмет художнього осмислення в прозі Василя Шевчука („Побратими...”, „Велесич”, „Фенікс”). Окремі аспекти формозмістової єдності історико-пригодницького роману „Побратими...” [5] досліджувалися поодинокими науковцями, зокрема К. Волинським [1], М. Сиротюком [3], В. Чумаком [4], О. Ругеном [6], проте заявлена нами проблема предметно не розглядалася. Цим і зумовлена актуальність дослідження, метою якого є виявлення індивідуально-авторських засобів створення динамічності та напруженості сюжету в романі В. Шевчука „Побратими...”.

Історія та пригода, на думку І. Дзюби, „справіку невіддільні одна від одної [2, с. 86]”, особливо ж коли йдеться про козаків, які в читацькій перцепції неодмінно постають активними учасниками творення історії, чие життя іманентно пов’язане з лицарськими, бойовими пригодами. У романі В. Шевчука пригодницько-романтичний струмінь природно поєднується з конкретно-реалістичним: окремий історичний відрізок національного буття осмислюється автором як шлях українського народу до державного самовизначення. Пригода у творі несе сюжетоформівне навантаження: моделює художню схему роману-подорожі, домінантні складники якого винесені в заголовок „Побратими, або Пригоди двох запорожців на суходолі, в морі та під водою” (заголовок-тема). Тобто пригодницький первень відіграє підлеглу роль стосовно достовірно зображених подій, дає можливість авторові розкрити сутність національного конфлікту. Тому фабульна дія варіантів подорожей номінально не виокремлюється в сюжетно завершені частини (пригоди на суходолі, пригоди на морі, пригоди під водою), а становить хронологічну послідовність епізодів, сегментування яких позначається на рівні рубрикації внутрішніх заголовків (розділ перший, розділ другий і т.д., усього – тринадцять). Цю сюжетну модель можна співвіднести з таким варіантом подорожі, як одіссея, але в широкому сенсі, – довгий і важкий шлях героїв до Вітчизни.

Напруженість і динамічність сюжету роману створюється за допомогою лаконічних, але надзвичайно ємних образних картин, побудованих за принципом градації, як, наприклад: „Ординців, певно, сотня, а може й

більше... Гула земля, хропли й іржали коні, свистів у вухах вітер. Ось-ось сміливці вріжуться у лаву ворога, ударять перші постріли, зметнуться шаблі блискавками!.. [5, с. 277]". В інших випадках сюжетна інтрига підтримується за рахунок фокусування уваги оповідача на конкретному персонажі, дії й рухи якого деталізуються. Посилення емоційної напруги досягається за допомогою ритміко-інтонаційних прийомів: повтор слів („вперед, вперед”, „ще трохи, трошки”), раптові паузи („Хапається за борт, підтягується, перехиляється через мальований, розкішний поручень і... застигає [5, с. 318]”), членування мовлення оповідача на окремі відтинки, що характеризуються тематичним контрастом, звернення до різномісних синтаксичних конструкцій. Самі ж персонажі, наділені такими рисами, як винахідливість, дотепність, уміння миттєво долати перешкоди, зображені в постійній дії, прагнуть через приховування своїх намірів від потенційного ворога сягнути своєї мети, а тому фабула вирізняється напруженістю, нагнітанням подій по висхідній.

Опосередковано сюжетна динаміка передається через суб'єктивне сприйняття персонажем часової тривалості подій („їх не впускали – вічність”, „час пролетів стрілою”, „то був не тиждень – пісня”), окреслюється в традиційних символах (сонце, хмари), які перебувають в опозиційних відношеннях (воля – неволя): „Немовби ніч, зі стегу сунула на козаків орда. Померкло сонце, вітер поніс в обличчя куряву [5, с. 307]". Пейзаж, що подається переважно з просторової перспективи наратора, окрім ознак лаконічності, перебирає на себе основні риси фольклорного пейзажу – пантеїзму та антропоморфізму – і характеризується як динамічний. Осібне місце відведено зображенню історично достовірних картин життя, звичаїв, мовного етикету козаків на Запорізькій Січі. Проте вони, як і пейзажні замальовки, максимально сконденсовані, „розлиті” в цілому тексті. Авторська настанова – відтворити дух козацтва, причому й тут спостерігаємо ритмізовану оповідь: „Дзвеніли кобзи, гуслі. Подекуди найзаповзятіші пішли в танок, приспівуючи та примовляючи. Сміх, гупіт, гомін. Гуляє вільна воля, немов дитина, лагідна і, наче буря, грізна [5, с. 283]".

Дискретність часопросторових координат є основним засобом динамізації сюжету. Наратор відтворює не весь плин часу, а вибирає найбільш суттєві фрагменти, які дозволяють побачити персонажів у дії, при цьому оповідач удається до викладової форми показу (переважно в ситуаціях діалогу). Просторові переміщення здійснюються завдяки оповідачеві, який „стискає” час, коли йдеться про битви козаків з татарами та шляхтою; „розтягує” час в епізодах, які локально „прив'язані” до топографічних реалій українських сіл Лисянки, Хуторів та локусу острова Хортиця; „зупиняє” час, коли його перспектива поєднується з перспективою персонажа, а отже,

відбувається розширення внутрішньої фокалізації головного героя. Фабульний час переважно позначається релятивними темпоральними маркерами: „всю ніч”, „за тиждень”, „після Купала вранці”, „різдвяний вечір” і т.д. Рух природного часу сюжетної дії – від весни і до весни – стає метафорою сподівань і надій, незважаючи на песимістичне звучання фіналу роману.

Таким чином, домінантним чинником змістоформи роману „Побратими...” є дискретність часопросторових координат зображуваних ситуацій, їх суб’єктивне сприйняття героєм, ритміко-інтонаційні прийоми, які сприяють створенню сюжетної напруги твору. Додатковий ефект стрімкості розгортання подій створюють динамічний пейзаж та лаконічні образні картини, побудовані за принципом градації.

Література

1. Волинський К. Історичні твори Василя Шевчука / Кость Волинський // Шевчук В. А. Предтеча : [романи] / Василь Шевчук ; [передм. К. П. Волинського]. – К. : Дніпро, 1982. – С. 5–16.
2. Дзюба І. Несходимі стежки минущини / Іван Дзюба // Київ. – 1986. – № 10. – С. 86–95.
3. Сиротюк М. Й. Живий перегук епох і народів: ідеї інтернаціоналізму в українському радянському історичному романі / М. Й. Сиротюк. – К. : Дніпро, 1981. – 248 с.
4. Чумак В. Г. Далеч віків прозираючи... : проблематика сучасного українського радянського історичного роману / В. Г. Чумак. – К. : Знання, 1985. – 48 с. – (Серія 6. „Література і мистецтво”).
5. Шевчук В. А. Побратими, або Пригоди двох запорожців на суходолі, в морі та під водою : [роман] / Василь Шевчук // Предтеча : [романи] / Василь Шевчук ; [передм. К. П. Волинського]. – К. : Дніпро, 1982. – С. 263–471.
6. Ruhen O. Blood brothers, by Vasyl Shevchuk // The Age, Saturday. – 1981. – 24 march. – S. 24.